

2. Кримінально-виконавчий кодекс : станом на 04 листопада 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (Дата звернення: 05.03.2019).

3. Кремень В. Г., Луговий В. І., Гуржій А. М., Савченко О. Я, Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. URL : <http://lib.iitta.gov.Ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20smal.pdf> (Дата звернення: 04.03.2019).

4. Лук'янова Л. Б. Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід : підручник. Київ : ТОВ «ДКС-Центр», 2017. 147 с. URL. http://www.dvv-intemational.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukrainajpics/ukraine_2/publications___new___Ukraine/Ledislative_regul_of_AE_2017_code.pdf (Дата звернення: 02.03.2019).

5. Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник: підручник. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 108 с. URL : <http://lib.iitta.gov.Ua/7697/1/85.pdf> (Дата звернення: 05.03.2019).

6. Синьов В. М., Кривуша В. І. Пенітенціарна педагогіка в запитаннях та відповідях: навчальний посібник. Київ: ДЦССМ, ДДУПВП, 2000. 123 с.

7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 02.03.2019).

8. Сюр С. В. Правове регулювання професійно-технічної освіти засуджених до позбавлення волі. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових статей. Серія «Юридичні науки»*. 2010. № 3. URL: <http://stattionline.org.ua/pravo/76/12227-pravove-regulyuvannya-profesijno-texnichno%D1%97-osviti-zasudzenix-do-rozpravlermya-voli.html> (Дата звернення: 04.03.2019).

9. Сігаєва Л. Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2011. № 59. URL: http://eprints.zu.edu.ua/7311/1/vip_59_8.pdf (Дата звернення: 04.03.2019).

10. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених: наказ МЮ України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16> (Дата звернення: 03.03.2019)

П.СедонМ, ШутьА. Курси з розвитку соціальних і життєвих навичок для ув'язнених : посібник. Київ : Рада Європи, 2017. 86 с.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

*Л.Б. Лук'янова
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
Київ, Україна*

Соціально-економічні зміни, що відбулися в суспільстві наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., у поєднанні з технологічними та соціокультурними трансформаціями як на глобальному, так і на локальному рівнях, стали провідними детермінантами, що суттєво вплинули на визначення ролі освіти дорослих у сучасному українському соціумі та окреслюють вектор її подальшого розвитку. Необхідність своєчасної і масової професійної перепідготовки дорослих, у тому числі фахівців широкого спектру спеціалізацій, для забезпечення соціально-економічних реформ, а також формування громадянського суспільства в Україні спонукають розвиток гнучкої системи неперервної освіти дорослих, що реагує на сучасні виклики усього суспільства і запити конкретних верств населення.

Освітня політика України, відображаючи національні інтереси у сфері освіти дорослих, зорієнтована на процес інтернаціоналізації освітніх систем, світові тенденції розвитку: всебічну модернізацію суспільства в інтенсивно змінюваних соціокультурних умовах, особливості постіндустріального етапу його розвитку і як наслідок - необхідність підготовки людини до нової якості життя; виникнення і наростання глобальних проблем, можливість вирішення яких зумовлюється розширенням міжкультурної взаємодії, діалогу культур, що вимагає формування ноосферного і планетарного стилю мислення особистості [3, с. 39⁴]. Забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики, окреслених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, що активізувало процеси творення української моделі освіти дорослих [6].

На думку учених, в умовах соціально-економічних перетворень особливої гостроти набуває необхідність удосконалення освіти дорослих як соціального інституту, який можна вважати одним з найбільш впливових чинників економічного й соціального прогресу, духовно-морального оновлення і розвитку суспільства [9, с. 16].

Передусім сенс освіти дорослих можна пояснити її спрямованістю на усунення сукупності суперечностей, з поміж-яких на увагу заслуговують ті, що виникли у результаті сучасної соціально-економічної ситуації. Зокрема, ситуації між: інтенсивно змінюваними умовами життя у країні і недостатньою здатністю дорослої людини успішно адаптуватися до нової ідеологічної й соціокультурної ситуації; задекларованим визнанням ключової ролі освіти у суспільстві, що дає їй підстави посісти провідні позиції в культурі, визначати перспективи розвитку країни та ігноруванням випереджувальної функції освіти в суспільстві; об'єктивним підвищенням ролі освіти дорослих, її впливом на соціально-економічні процеси і відсутністю законодавчого, фінансового й науково-методичного забезпечення.

Призначення сфери освіти дорослих у вузькому контексті полягає в забезпеченні кваліфікації відповідного рівня. Тоді як у широкому значення вона покликана забезпечити доступ до освіти, відкритість освіти як у горизонтальній, так і вертикальній площинах, якість освіти, що гарантує конкурентоспроможність й мобільність дорослих тощо.

Освіта дорослих вирізняється гнучкістю й динамічністю, швидко реагує на усі сучасні соціальні вимоги та особистісні потреби дорослої людини. Отже узагальнене значення освіти дорослих на сучасному етапі розвитку суспільства можна репрезентувати такими чинниками:

1) усвідомленням власної причетності кожної людини до світової спільноти з її культурними загальними і професійними тенденціями як результат процесу глобалізації;

2) динамікою процесів і явищ оточуючого середовища, які необхідно усвідомлювати, сприймати, адаптуватись до них;

3) збільшенням інформаційного простору, суттєвими змістовими змінами інформації, що вимагає умінь переопрацювати її, переносити й використовувати в нових умовах, використовувати сучасні технології;

4) посиленням суб'єктивної позиції в соціумі, що потребує самостійності й відповідальності за власне життєзабезпечення;

5) зростанням ролі особистості, її інтересів, комунікативних здібностей.

Постає природне питання: «Чому саме зараз проблема освіти дорослої людини набула такої актуальності»? По-перше, як відомо, означена проблема загострюється у кризових умовах життя суспільства, коли відбувається зміна потребнісно-мотиваційних і ціннісно-регулятивних механізмів освітньої діяльності, що ініціює активність суб'єкта, його здатність проявляти інтелектуальну і духовну самостійність в умовах розрізнених культурних орієнтирів і

змінюваних освітніх тенденцій. По-друге, важливого значення зростання ролі навчання впродовж життя набуває і через ускладнення соціального середовища, що вимагає постійно обирати рішення. Відтак чим більше людина матиме інформації, чим вишим буде рівень його освіти, тим більш свідомим буде його рішення, прийняте на підставі власної поінформованості й знаннях. По-третє, це пов'язано із об'єктивною потребою постійно впроваджувати нові технології, які виникають у наслідок непинного науково-технічного прогресу. Так, наприклад, якщо зовсім недавно комп'ютерна грамотність населення була винятком, то зараз використання комп'ютера у професійній і побутовій діяльності стає звичним явищем. І навпаки відсутність навичок користування INTERNET або невміння відправити електронну пошту можуть стати серйозною завадою у професійній кар'єрі.

Водночас зазначимо, системна криза, спричинена кардинальними змінами в соціально-економічних відносинах, активний світовий курс на ринкову економіку змінили ситуацію в сфері освіти дорослих. Ці зміни, як вважають вчені, неоднозначні та мають як позитивний (усвідомлення світовою спільнотою ролі освіти дорослих), так і негативний вияв (скорочення термінів навчання, комерціалізація багатьох напрямів освіти дорослих, регіоналізація освіти).

Однак, на нашу думку, нині в освіті дорослих переважають позитивні зміни. По-перше, *це розгалуження цілей і напрямів освіти* (серед вже відомих й усталених цілей - соціальної, адаптивної, інформативної важливого значення набувають такі цілі як відновлення стабільності, динамічного розвитку суспільства, саморозвиток особистості, розвиток її громадянської позиції, професійної, побутової сфер; серед нових напрямів освіти дорослих, що тільки набувають поширення в нашій державі, але вже добре відомі в європейських країнах, освіта людей похилого віку, професійне навчання людей з обмеженими можливостями, освіта людей тимчасово позбавлених волі).

По-друге, *це урізноманітнення освітніх послуг*, які надають дорослим на фірмах, корпоративне навчання, короткотермінові курси і семінари, навчання на виробництві, а також поширене нині приватне навчання (наприклад, навчання іноземним мовам, керуванню автомобілем тощо). По- третє, *трансформація чинних структур освіти дорослих* у більш гнучкі, здатні відповідати сучасним вимогам (наприклад, створення на базі вечірніх шкіл поліфункціональних Центрів освіти дорослих; об'єднання гуртків за інтересами в Університети для людей третього віку; модифікація курсів підвищення кваліфікації тощо). Характерною ознакою сучасної освіти дорослих є

не тільки участь суб'єкта навчання у виборі освітнього напрямку, але й участь у відборі й структуруванні змісту навчання, його форм, технологій, темпу навчання, активне використання сучасних інформаційних технологій.

Отже зміни в сфері освіти дорослих безпосередньо пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті соціуму, водночас мають характер тенденцій.

Спробуємо саме з цих позицій виокремити та проаналізувати провідні тенденції освіти дорослих.

Принагідно нагадаємо, що термін тенденція походить від лат. «tendentia» «схильність, керованість». Зазвичай використовується у значенні «напрямок» або розвиток чого-небудь, а також як прагнення, намір, притаманний, людині або явищу; скерованість у поглядах чи діях [1]. Тенденція і тенденційність (направляю, прагну) можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямку.

Існують різновиди тенденцій, зокрема - *лінійна* (Linear tendency) - скерованість процесу, за якого рівень змін залишається сталим та *нелінійна* (Non-linear tendency) тенденція, коли рівень змін змінюється у часі.

Слід зазначити, що проблема тенденцій у педагогічній науці є достатньо активно досліджуваною. Так, у дослідженні у дослідженні Т. Десятова представлені узагальнення, спрямовані на визначення тенденцій розвитку неперервної освіти в країнах західної Європи. Вчений виявив та обґрунтував провідні освітні пріоритети країн Східної Європи, які полягають у демократизації навчання; адаптації системи освіти до потреб вільного ринкового демократичного суспільства шляхом заміни попередньої моделі навчання суто «інформаційного» зразка на модель «самовдосконалення та активізації» [4, с. 255].

У дослідженні Л. Гриневиц представлено узагальнення щодо найбільш істотних тенденцій розвитку систем освіти розвинених демократичних країн. Це, зокрема, стимулюючий і модернізуючий вплив науково-технічної та інформаційної революції на модель здобуття знань, кваліфікації та креативності; поглиблення зв'язку системи освіти з ринком праці та підприємствами; демократизація освіти, гнучкість навчання, створення однакових освітніх можливостей для всіх; розширення функцій школи у підготовці молоді і дорослих до самоосвіти та ефективної боротьби з функціональною неграмотністю [2, с. 27].

О. Сергеева виокремлює низку тенденцій освіти дорослих в освітній політиці Європейського Союзу, серед яких пріоритетними

називає такі: демократизація, інтеграція, гуманізація, гармонізація освіти дорослих; забезпечення безперервності освіти (освіта впродовж життя); гарантування доступності освіти дорослих для різних верств населення у дорослому віці; уніфікація різних освітніх ланок системи освіти дорослих; модернізація змісту освіти дорослих; комп'ютеризація та інформатизація освіти дорослих; пристосування системи освіти дорослих до сучасних вимог глобалізаційного європейського суспільства забезпечення мобільності та обміну фахівцями, їх конкурентоспроможності і відповідності до вимог ринку праці; посилення зв'язків між виробництвом, системою освіти дорослих, науковими дослідженнями і суспільства в цілому; розвитку підприємництва як мотивації до отримання освіти у дорослому віці; інтенсифікація вивчення іноземних мов; посилення європейського співробітництва як між студентами, так і між спеціалістами андрагогами; процес орієнтації суспільства на розвиток громадянськості, поліпшення якості життя, інтерактивне проектування та широкий обмін інформацією, що також виступає чинником впливу на розвиток освіти дорослих; глобальна орієнтація всього суспільства на освіту дорослих як повноправну і визначальну частину освіти впродовж життя [7].

Вивчення, систематизація та узагальнення точок зору вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків щодо напрямів і пріоритетів, які мають місце у сучасній освіті дорослих, дозволили виокремити ряд тенденцій у цій освітній сфері. Зокрема, це:

- 1) тенденція зміни концепції освіти дорослих від функціонально-професійної підготовки до розвитку особистості
- 2) тенденція еволюціонування знання у важливе вартісне джерело інформаційного суспільства
- 3) концептуальна тенденція неперервності освіти дорослих.

Водночас, *провідною тенденцією сучасної освіти дорослих, на наше переконання, є трансформація, розширення її змістового поля.* Отже почнемо аналіз саме з неї.

Нині освіта загалом й освіта дорослих зокрема, усе більшою мірою перестають ототожнювати тільки з формальним навчанням. Будь-яка діяльність сьогодні трактується як освітня, якщо вона має на меті змінити установки й моделі поведінки особистості шляхом передавання нових знань, розвитку нових умінь й навичок. Відбулася інституціоналізація різних, у тому числі, й не існуючих раніше, форм освіти. Так, за даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинених країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм поза межами формального навчання набагато перевищує кількість дітей і підлітків,

які навчаються. Окрім того у цих же країнах різноманітного освітньою й просвітницькою діяльністю охоплено понад половину дорослого населення. Зміщення від первинної (початкової, середньої, вищої) освіти до неперервної, яка триває протягом усіх періодів дорослого життя, характерно майже в усьому світі.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, розвиток неформальної й інформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Їх актуальність відображено у нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Так, у Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [5].

Шведський вчений Г. Блід стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна. Одним із перших документів щодо неформального навчання є Платонівські діалоги [10]. Зауважимо, що нині система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один шабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для творчого особистісного розвитку.

Тенденція зміни концепції освіти дорослих від функціонально-професійної підготовки до розвитку особистості. Донедавна освіту дорослих розглядали звужено, переважно задля забезпечення суто економічного зростання й підвищення шансу на працевлаштування. Проте сучасна місія освіти взагалі, освіти дорослих зокрема, значно ширша і полягає в залученні громадян до повноцінного багатоаспектного суспільного життя не лише на ринку праці. Адже потреба навчатися впродовж життя дедалі виразніше відіграє ключову роль у відновленні стабільності, динамічного розвитку суспільства, його громадянської, професійної, побутової сфер. Освіта дорослих в усіх її вимірах - формальна, неформальна, інформальна, - спрямована на саморозвиток особистості й відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. Саме такий підхід разом із гарантією права особистості на освіту в будь-якому віці є базовою нормою законодавчих актів у розвинених європейських державах.

Тенденція еволюціонування знання у важливе вартісне джерело інформаційного суспільства. У суспільному розвитку дедалі виразніше виявляється факт, що джерелом прибутку стають знання, інновації та форми і засоби їх практичного впровадження. Нині знання активно

посідають повідні позиції в економічному розвитку, а відтак радикально змінюється роль освіти в структурі суспільного життя та співвідношення таких сфер як освіта і економіка. Ще з 70-х роках минулого століття переважна більшість керівників американських корпорацій розглядали витрати на навчання як прибуткові капіталовкладення, а відділи розвитку персоналу й навчальні центри - як структурні підрозділи, що беруть активну участь в створенні прибутку. У 80-х роках ХХ ст. американські корпорації витрачали на освіту і професійну підготовку свого персоналу понад 60 млрд. доларів, а на підприємствах, які їм належали, навчалось близько 8 млн. осіб - приблизно стільки ж студентів налічували вищі навчальні заклади США. Один із варіантів оцінювання прибутку, заснований на теорії людського капіталу, за яким знання й кваліфікація найманих робітників є капіталом, що дає прибуток, а витрати часу й засобів на здобування знань і навичок - інвестиції в нього [8].

Новий тип економічного розвитку, що закорінюється в інформаційному суспільстві, спонукає людину декілька разів протягом життя змінювати професію, постійно підвищувати кваліфікацію. Доведено, що нині вищі навчальні заклади не можуть забезпечити своїх абсолювентів обсягом знань, достатніх не тільки на усю подальшу професійну діяльність, але й для розв'язання різних життєвих ситуацій сьогодення. Окрім того інтенсивне зростання інформації та її постійне оновлення, яке відбувається через кожні 5-10 років, вимагає поновлювати знання, задля відповідності зростим життєвим вимогам. Отже сфера освіти нині суттєво перетинається з економічною сферою життя суспільства, а освітня діяльність стає важливою компонентою його економічного розвитку. Окрім того інформація і теоретичні знання є стратегічними ресурсами країни, а рівень розвитку освіти значною мірою визначає її суверенітет і національну безпеку.

Концептуальна тенденція неперервності освіти дорослих. Філософсько-педагогічна ідея неперервної освіти уособлює поєднання декількох змістових цілеспрямувань. По-перше, це пролонговане засвоєння особистістю соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок освітньої системи; по-друге, це дотримання принципів організації чинної системи освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя; по-третє, забезпечення логічного взаємозв'язку і наступності різних ланок освіти. Постійне набуття нових знань, методик і технологій є безумовним чинником підтримки відповідної кваліфікації спеціалістів, що й обґрунтовує провідний принцип сучасної освіти - її неперервність, який визначає стратегічний орієнтир суспільного

прогресу. Висновки учених показують неспроможність навіть престижних університетів світу надавати довшу освіту, а їх випускників вважати дійсно освіченими спеціалістами. Отже головним завданням сучасних навчальних закладів є підготовка особистості, «здатної до навчання», тобто фахівців, здатних навчатися впродовж життя.

Водночас у європейській і світовій теорії і практиці неперервної освіти дорослих сформульовано ключові принципи, на засадах яких й відбувається розвиток цього освітнього напрямку. Вони є базовими, універсальними, а отже можуть слугувати для розвитку системи освіти дорослих у будь якій країні: нові базові знання і навички для усіх; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методики викладання і навчання; нова система оцінювання набутої освіти; розвиток системи консультування; наближення освіти до особистості.

У контексті нашого дослідження особливої уваги набувають глобальні європейські та світові тенденції розвитку освіти дорослих, що безпосередньо визначають соціальне замовлення на підготовку педагогічного персоналу для роботи з дорослими.

До таких тенденцій передусім слід віднести:

- всебічну модернізацію сучасного суспільства в інтенсивно змінюваних соціокультурних умовах, що формує необхідність готувати особистість до життя у глобалізованому світі;

- перехід до постіндустріального інформаційного суспільства, одним із наслідків якого є суттєве розширення міжкультурної взаємодії;

- заглиблення глобальних проблем (зростання бідності, міграційні процеси, постаріння населення), вирішення яких стає можливим лише за умови інтеграції і міжнародного співробітництва;

- посилення ролі людського капіталу як основи національного багатства, розвиток якого стає можливим лише за умови створення неперервної, випереджувальної національної системи освіти дорослих.

Отже, освіта дорослих дедалі більше набуває вагомості у сучасному соціумі, її провідними тенденціями стають навчання впродовж життя, піднесення вагомості знанієвої компоненти сучасного соціально-економічному розвитку, дисемінація, урізноманітнення змісту, форм і методів, трансформація усталених структур і провайдерів освіти дорослих.

Бібліографічний список

1. Викисловарь. URL : <http://ru.wiktionary.org/wiki/>

2. Гриневиц Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 267с.

3. Дем'яненко Н. Освіта дорослих: світові тенденції другої половини ХХ - початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми вищої школи. Педагогічні науки. 36. наук, праць.* Полтава, 2011. С. 39-44.

4. Десятое Т. М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття): дис... д-ра пед. наук: 13.00.01; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2006. 505 с.

5. Меморандум комісії Європейського Союзу «Обучение в течение всей жизни». URL : <http://is.beneficium.ru/docs/20001030>

6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>

7. Сергеева О. С. Аналіз пріоритетних тенденцій розвитку освіти дорослих в освітній політиці європейського союзу. URL: file:///D:/Downloads/pptp_2013_4_21 .pdf

8. Симбирёва А. Л. Внутрифирменное обучение: теория и практика осознанной необходимости. URL: <http://www.hr-hunter.com/lib/practicum/28>

9. Тонконогая Е. П. Тенденции развития образования взрослых как социального института. *Проблемы непрерывного образования: педагогические кадры.* 1998. № 11. С. 16-18.

Ю.Блид Н. Learn and Act with Study Circles. Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. 193 p.